

Розділ IV

РЕЦЕНЗІЇ

Винайдення як творення Коломиї (РЕФЛЕКСІЇ З ПРИВОДУ КОЛОМИЄЗНАВЧИХ НАРИСІВ ІВАНА МОНОЛАТІЯ)

Сьогодні наукова спільнота знає, що професор Іван Монолатій – знаний історик і етнополітолог, член Національних спілок краєзнавців і письменників, дійсний член НТШ (Історична комісія), автор кілька десятків оригінальних наукових монографій з царини міжнаціональних взаємин на Галичині, фахівець з історії німецької і єврейської діаспори, автор життєписів обраних ним історичних постатей (Яків Оренштайн, Євген Побігущий-Рен, Яків Макогін), студій з проблем історичної пам'яті в українській літературі ХХ – початку ХХІ століття, а також збірок малої прози і перекладів [1], [2, с. 5-8].

Однак неможливо серйозно мовити про І. Монолатія поза його рідним містом – Коломиєю, історії якої він присвятив чимало публікацій у наукових виданнях України та зарубіжжя, а ще упродовж останніх десятиліть, фактично, самостійно сформував цілу бібліотеку книжок, спеціально присвячених Коломиї [5, 7-10], тим більше

закріпивши історичні знання про своє рідне місто спеціальним корпусом джерел у вигляді хрестоматії з історії Коломиї (від часу першої літописної згадки до проголошення 1991 р. відновлення української державності) [10]. За цей поважний науковий і громадянський чин 2016 року коломиїська міська рада надала йому звання почесного громадянина Коломиї [2, с. 8].

Вочевидь, Монолатієві не відбереши оригінальності. Він, подібно до Ларрі Вулфа з його «Inventing Eastern Europe» або «The idea of Galicia», віднайшов власний ключ до таємниць Коломиї, запропонувавши новий науковий підхід у вивченні минулого рідного міста. Така наукова постава І. Монолатія пригадує «L'identité de la France» Фернана Броделя, хоча, звісно, у обмеженому локальному вимірі – ідентичності коломиїців.

Варто пам'ятати, що понад 30-ти літня мандрівка Івана Монолатія в історичне краєзнавство Галичини і ходіння в її саді історії, роз-

почалася ще 1993 р., коли він як учень відновленої коломийської гімназії упорядкував перший каталог книжок українською мовою, що їх надрукували у Коломиї в 1864–1941 роках [4], [2, с. 125-126]. І хоча ця публікація була свідченням переходової доби історико-бібліографічних студій 1990-х із їх недоліками і методологічними пастами, досі вона залишається єдиним (!) абетковим переліком коломийських друків середини ХІХ – першої третини ХХ ст. Треба було ще три роки, щоб 1996 року з'явилося нове оригінальне дослідження І. Монолатія, яке він прощаче назвав «Коломиєзнавство» [5, с. 5-6], [2, с. 123-124]. І знову-таки ця публікація була доробком ще студента другого курсу історичного факультету Прикарпатського університету імені Василя Стефа-

ника. З 1996 року поняття «коломиєзнавство» логічно уписалося в українське краєзнавство Коломиї, а дослідників минулого і сучасного цього галицького міста, з легкої руки І. Монолатія почали називати не інакше, як *коломиєзнавцями*.

Звісно, історія Коломиї не була у ці три десятиліття мейнстрімом студій І. Монолатія, адже його докторат в Українському Вільному Університеті в Мюнхені (2001 року) був присвячений німцям на Галичині кінця ХVІІІ – початку ХХ століття, а от магістерка (1998 рік) – власне історії Коломиї 1918–1919 років [12, с. 217], [8, с. 639-640]. Обидві дисертації були написані ним під керівництвом знаного історика, професора Володимира Косика. Кандидатська (2002 р.) і докторська (2011 р.), захищені в Україні, знову ж таки не були присвячені Коломиї,

хоча окремі сюжети з історії рідного міста І. Монолатій інтегрував у дисертаційні тексти, зокрема ті, що стосувалися обраної ним головної теми – міжнаціональних взаємин на Галичині (і почасти на Буковині) упродовж кінця XVIII століття – 1914 р. Відповідно, упродовж більш як трьох десятиліть, вектор Монолатієвих досліджень невпинно змінювався, від бібліографічних студій до етнополітології [1], [2, с. 9-125].

І усе ж таки бацила історичного краєзнавства, яку прищепили йому у 1990-х ще під час навчання у коломиїській гімназії, у часі пластових мандрівок околицями Коломиї та Покуттям, а також під час його роботи у музеї історії міста Коломиї (у 1993–1994, 1997–2001 роках), дається взнаки. Зокрема у 2000-х починається Монолатієве коломиєзнавство окремими книжками про ті історичні періоди Коломиї, що їх він знає добре як історик, зокрема XIX – першої третини XX ст. [2, с. 53-57, 106-112].

Це не лише системний виклад (від найдавніших часів до закінчення Другої світової війни) у альбомі «Коломия з минулого в сьогодення» [5], назва якого відносить колеґ-істориків до відомої праці Ярослава Ісаєвича «Україна давня і нова», а й цілком оригінальних за ідеєю, архітектонікою і викладом краєзнавчих книжок «Цісарська Коломия» (2010 рік), «Місто без властивостей» (2014 рік) і «Місто двох республік і диктатури» (2018) [10], [7], [8]. Ці видання – не лише своєрідний тритомник (сюжети,

якого інколи або переплітаються, або повторюються), а й певна концепція історичного розвитку Коломиї з часів інкорпорації міста до складу імперії Габсбургів (що вперше визначило Коломию як власне місто) до періоду короткотривалої української державности у формі ЗУНР – ЗоУНР, втрати «австрійськості» у коломиїському соціумі.

Додаймо до цієї краєзнавчої книгозбірні й окремі розділи з книжки «Вічний жид з Коломиї. Українець Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн» (2015) про найвідомішого у першій половині XX ст. видавця української книжки, коломиїця за народженням і євреєм за національністю [2, с. 15-26].

Однак І. Монолатію, певно, й далі не сидиться на місці. Адже у 2023 році видавництво «Дискурс» оприлюднило дві перші (з трьох запланованих) книжки – коломиєзнавчі нариси – «Винайдення Коломиї» [3] і «Творення Коломиї» [9].

Як зауважує у видавничій рецензії доктор історичних наук, професор Володимир Великочий до першої з них, «у новій книжці Іван Монолатій пропонує поглянути на історію Коломиї через призму історії повсякденностей, ідентичностей, соціальної, етнічної та політичної минувшини. Робить це автор у формі мінілекцій про історію Коломиї до середини XIX сторіччя [...]» [3, зворот обклад.]. І, справді, для автора цей велетенський хронологічний відрізок – час

винайдення Коломиї, яку знаємо, зазвичай, з археологічних пам'яток, літописних згадок, привілеїв і люстрацій, перших австрійських шематизмів тощо.

I. Монолатій у науково-популярній формі обґрунтовує найважливіші події в міській історії, які мають безпосереднє відношення до сучасного міста над Прутом – археологічні знахідки, літописна згадка, соціально-економічні та національно-культурні процеси, місце Коломиї у системі міжнародних відносин, історія християнських церков та їх парафіян, традиції міського врядування на магдебурзькому праві, модерне мітотворення про Коломию, створення першого аматорського театру на Галичині, зародження української видавничої справи, відкриття гімназії, історія перших міських служб, етнічних громад міста [3, с. 11-187]. «Винайдення Коломиї» I. Монолатія вдало показує історичний розвиток Коломиї як *становлення* міського організму, адже минувшина вивчається автором від князівської епохи (часу першої літописної згадки) аж до середини XIX сторіччя (Весни народів), яке, на думку I. Монолатія, кардинально змінила те етнокультурне обличчя міста, що органічно формувалося протягом століть.

Тож не випадково автор розпочинає своє «Винайдення Коломиї» (як, зрештою, і «Творення Коломиї») власними поетичними рядками, немовби натякаючи на *відкриття* власне Коломиї та колонійців: «Це місто сотень дверей

у нікуди / Закрито-відкритих бо всі тут приблуди [...] Це місто сумних подорожніх / Забутих скитальців знайомців [...]» [3, с. 5, 7].

Друга книжка – «Творення Коломиї», як зауважує у видавничій рецензії доктор історичних наук, професор Ігор Срібняк, «показує структури повсякдення революційної української Коломиї. [...] І. Монолатій досить критичний у підсумуванні здобутків коломийців, особливо у творенні міського соціуму в умовах воєнно-політичного конфлікту, першої польсько-української війни 1918–1919 років, доповнюючи ці здобутки і програші поясненням закономірностей історичного процесу Східноєвропейської революції 1914–1923 рр.» [9, зворот обклад.].

Саме тому в «Творенні Коломиї» автор проаналізував найголовніші державотворчі процеси у Коломиї в період становлення та існування західноукраїнської державності 1918–1919 років (ЗУНР–ЗоУНР). У цей час Коломия була одним із найважливіших економічних і політичних центрів на Галичині. Містові над Прутом судилося відіграти вагомую роль у розбудові політичних інститутів новоствореної національної держави, а значні ресурси міста були задіяні і в українсько-польській війні, що розпочалася одразу із проголошенням ЗУНР. Бойові дії хоч і загострили українсько-польський антагонізм у місті, все ж комунікація між обома етнічними групами відбувалася в межах правового поля та віднос-

но толерантного ставлення один до одного. Активно розвивалися місцеве самоврядування, громадські інституції, волонтерський рух, театр, освітні заклади. Коломия набувала рис українського міста, витворилася його українська ідентичність, яка досі впливає на життя коломийців [9, с. 14-210]. Варто зауважити, що виклад матеріалу в «Творенні Коломиї» структуровано за хронологічно-тематичним принципом, зокрема розглядаються соціальні, політичні, етнічні, культурні та мілітарні аспекти історії Коломиї, яка вперше за багато століть чужинецької влади почала творити власне українське життя. Завершують (як і розпочинають) цю Монолатієву книжку поетичні рядки, що апелюють вже до нашого сьогодення в умовах російсько-української війни (з 2014 року): «Кров і залізо вкотре розсудить / Поклик до Чину, завіту батьків. Зникнуть опівдні тіні незримі, / Люди-герої вернуться до мів» [9, с. 210].

Цікаво, що «Винайдення Коломиї» і «Творення Коломиї» містять по 23 мінілекції з обраних автором тем, однак стиль писання про них не є тотожним, адже перша книжка є більшою мірою інформативно-аналітичною, а от друга – повною мірою історично-публіцистичною.

Віриться, що третя книжка – «Відкриття Коломиї», – запланована видавництвом «Дискурс» на 2024 рік, яка охоплюватиме Коломию за доби автономії Галичини (з 1867 року) до Великої війни 1914–1918 років, також буде цікавою,

знайде вдячного читача і зацікавленого оглядача коломієзнавчих публікацій професора Івана Монолатія, який вже понад тридцять років невпинно працює на ниві українського краєзнавства та історії.

Список використаних джерел

1. Арсак М. Монолатій Іван. *Енциклопедія Сучасної України*. Том 21 (Мікро–Моя). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. С. 503.
2. Відголосся тожсамостей: західноукраїнські сюжети міжнетичної комунікації, історичної політики та культури пам'яті у дослідженнях Івана Монолатія / Упорядкував Михайло Арсак. Івано-Франківськ: Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна, 2016. 138 с.
3. Монолатій І. Винайдення Коломиї. Від правіків до Весни народів. Коломієзнавчі нариси. Брустури: Дискурсус, 2023. 192 с.
4. Монолатій І. Друковане слово Коломиї. Коломійські книжкові видання 1864-1941 рр. Каталог. *Літопис коломійський*. Частина 1. Коломия: Музей історії міста Коломиї, 1993. 32 с.
5. Монолатій І. Коломієзнавство. Нариси з історії Коломиї. Видання друге. Коломия: Вік, 2016. 327 с.
6. Монолатій І. Коломия давня і нова: міркування про походження та історію міста // Ковтун В., Монолатій І. *Коломия з минулого в сьогодні*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. С. 7-68.
7. Монолатій І. Місто без властивостей. Коломійська фуга Великої війни. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 223 с.
8. Монолатій І. Місто двох республік і диктатури. Коломійські сцени Української революції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 656 с.
9. Монолатій І. Творення Коломиї. Від Листопадового зриву 1918 р. до румунської і польської окупації 1919 р. Коломієзнавчі нариси. Брустури: Дискурсус, 2023. 216 с.
10. Монолатій І. Цісарська Коломия 1772–1918. Драма на три дії з життя другого міста Галичини габсбурзької доби. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. 312 с.
11. Хрестоматія з історії Коломиї / Автор ідеї, упорядник Іван Монолатій. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. 672 с.

12. Universitas Libera Ucrainensis 1921–2006 / Mykola Szafowal und Roman Yaremko (Hrgs.). München: Ukrainische Freie Universität, 2006. 521 S.

References

1. Arsak M. Monolatiy Ivan. *Encyklopedija Sučasnoji Ukrajiny*. Tom 21 (Mikro – Moja). Kyjiv: Instytut encyklopedyčnyx doslidžen' NAN Ukrajiny, 2019. S. 503.
2. Vidholossja tožsamostej: zaxidnoukrajins'ki sjužety mižetničnoji komunikaciji, istoryčnoji polityky ta kul'tury pamjati u doslidžennjax Ivana Monolatiija / Uporjadkuvav Myxajlo Arsak. Ivano-Frankivs'k: Halyc'ko-Ukrajins'ka Nakladnja im. Jakova Orenštajna, 2016. 138 s.
3. Monolatiy I. Vynajdennja Kolomyji. Vid pravikiv do Vesny narodiv. Kolomyjeznavči narysy. Brustury: Dyskursus, 2023. 192 s.
4. Monolatiy I. Drukowane slovo Kolomyji. Kolomyjs'ki knyžkovi vydannja 1864-1941 rr. Katalog. *Litopys kolomyjs'kyj*. Č. 1. Kolomyja: Muzej istoriji mesta Kolomyji, 1993. 32 s.
5. Monolatiy I. Kolomyjeznavstvo. Narysy z istoriji Kolomyji. Vydannia druhe. Kolomyja: Vik, 2016. 327 s.
6. Monolatiy I. Kolomyja davnja i nova: mirkuvannja pro poxodžennja ta istoriju mesta // Kovtun V., Monolatiy I. *Kolomyja z mynuloho v s'ohodennja*. Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2016. S. 7-68.
7. Monolatiy I. Misto bez vlastyvostej. Kolomyjs'ka fuga Velykoji vijny. Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2014. 223 s.
8. Monolatiy I. Misto dvox respublik i dyktatury. Kolomyjs'ki sceny Ukrajins'koji revoljuciji. Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2018. 656 s.
9. Monolatiy I. Tvorenja Kolomyji. Vid Lystopadovoho zryvu 1918 r. do rumuns'koji i pol's'koji okupaciji 1919 r. Kolomyjeznavči narysy. Brustury: Dyskursus, 2023. 216 s.
10. Monolatiy I. Cisars'ka Kolomyja 1772–1918. Drama na try diji z žyttja druhocho mesta Halyčyny habsburz'koji doby. Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2010. 312 s.
11. Xrestomatija z istoriji Kolomyji / Avtor ideji, uporjadnyk Ivan Monolatiy. Ivano-Frankivs'k: Lileja-NV, 2016. 672 s.
12. Universitas Libera Ucrainensis 1921–2006 / Mykola Szafowal und Roman Yaremko (Hrgs.). München: Ukrainische Freie Universität, 2006. 521 S.